

Dragica Bukovčan

STRUČNOJEZIČNA FRAZEOLOGIJA I METAFORIKA U MEĐUJEZIČNOM I MEĐUKULTURALNOM KONTRASTIRANJU

dr. sc. Dragica Bukovčan, Visoka policijska škola, dbukovca@fkz.hr, Zagreb

prethodno priopćenje

UDK 81'373.7

81'373.612.2

rukopis primljen: 8. 4. 2016.; prihvaćen za tisak: 14. 6. 2016.

Promatramo li jezik struke kao komunikacijsko sredstvo u konkretnom socijalnom kontekstu, otvara se pitanje postoji li stručnojezična frazeologija i metaforika, što je ona zapravo i javlja li se kao potreba ili prepreka u različitim vidovima komunikacije u struci. Cilj je ovog rada odgovoriti na ta i neka druga pitanja i tako potvrditi tezu o frazeologiji i metaforici kao univerzalnim značajkama jezika za posebne namjene. Kontrastivnom metodom analizirat će se izdvojeni primjeri frazeoloških i metaforičkih izraza iz medicine, ekonomije i prava na njemačkom, engleskom i hrvatskom jeziku i utvrditi njihove funkcionalne, terminološke i socio-kulturalne sličnosti i razlike, pri čemu ove potonje često dovode do komunikacijskih smetnji (mis-communication) i samim time do neželjenih posljedica, posebice imajući na umu imperativ preciznosti i jednoznačnosti komunikacije u struci. Kod određenog broja jezikoslovaca javljaju se dvojbe glede metaforičnosti jezika struke dok kod praktičara (u prvom redu nastavnika i prevoditelja) nije uvijek dovoljno razvijena svijest o sveprisutnim frazemima i metaforama različitih kategorija kojima u jeziku struke treba posvetiti posebnu pozornost. U Hrvatskoj se mogu pronaći pojedinačni radovi, ali nedostaje sustavnih komparativnih (kvalitativnih i kvantitativnih) istraživanja stručnojezične metaforike koja bi potakla zajedničke projekte predmetnih i lingvističkih stručnjaka u interesu jednih i drugih.

Ključne riječi: *stručnojezična frazeologija i metaforika; komunikacija u struci; funkcionalna komparativna analiza*

1. Uvodna razmatranja

Multidisciplinarno usmjerena istraživanja jezika struke temeljena prije svega na postignućima kognitivne lingvistike zahtijevaju novi i drugačiji metodološki pristup, što znači da se u analizi ne primjenjuju metode samo jedne discipline nego se istraživački

okvir proširuje i na taj način definira i uključuje nove ili modificira postojeće strategije izučavanja. Multidisciplinarni pristup analizi bilo kojega stručnojezičnog fenomena znači primjenu deskriptivne, komparativne, statističke i nekoliko drugih metoda, ovisno o cilju istraživanja. Primjerice, Baumann (2013: 7) koncept interdisciplinarnosti u kontekstu prevođenja povezuje s konceptom intertekstualnosti („*interdisciplinary concept of translational intertextuality*”) i smatra ga važnom paradigmatom koju određuje referentni okvir nekoliko znanstvenih disciplina i teorija. Za razmatranja u ovom radu posebno su važne dvije odrednice iz Baumanna (2013: 7–8) okvira¹: prva je teorija emocija koja komunikacijsku realizaciju emocija tumači kao „*a cognitive evaluation of objects, facts and processes on the part of those participating in the respective act of LSP-based communication*”, a druga je odrednica onaj element izučavanja unutar kulturoloških studija „*that is specifically aimed at investigating the influence of culturally specific factors on the structural-functional aspects of LSP-based communication*” (također Baumann, 2001). Za Baumanna emocije i spoznaja su dva komplementarna aspekta ljudske aktivnosti. Iz toga se može zaključiti da njihova integracija određuje način razmišljanja pojedinca kao pripadnika jedne kulturne i jezične zajednice, a kad govorimo o stručnojezičnoj komunikaciji, i kao pripadnika jedne skupine koja dijeli ista ili slična stručna znanja². Komunikacijski kontekst definira u konkretnom slučaju komunikacijske i kognitivne mehanizme prijenosa informacije u struci. Ti mehanizmi mogu biti različiti, često su vrlo složeni i kao takvi predmet su interesa nekoliko lingvističkih disciplina čime multidisciplinarnost postaje jedno od temeljnih načela stručnojezičnih izučavanja.

Baumann (2007) smatra da su teorije emocija dugi niz godina bile zanemarivane u stručnojezičnim izučavanjima, a da su one metodološki vrlo važne i dobra su orijentacija za komunikacijsko-kognitivnu analizu stručnih tekstova³. Međutim, njegova tumačenja mogu naći potvrdu i primjenu na bilo kojoj jezičnoj razini – od pojedinačnih markiranih leksema do stručnojezičnih fraza i metaforičkih termina⁴. S druge strane, prijenosu emocija (kao kulturološkog fenomena koji je, kako navodi Baumann, specifičan u svojoj konvencionalnoj i društveno kontroliranoj dimenziji) iz jednog jezika i kulture u drugi jezik i kulturu postavljena su brojna ograničenja što potvrđuje i u radu provedena kvalitativna analiza nekoliko tematski izdvojenih kategorija markiranih izraza u tri discipline. Pritom treba imati na umu da takvi izrazi⁵ u jeziku struke ne prenose samo emocije (u Baumannovu značenju) nego u velikom broju imenuju i pojmove, što znači da njihova analiza zahtijeva i primjenu metoda karakterističnih za terminološka istraživanja. Za Maasen i Weingarta (1995: 5) metafore su „*messengers of meaning*”, a

¹ Baumann ih naziva referentnim razinama.

² Engleski: *a discourse community*.

³ Baumann (2007: 325) navodi petnaest različitih hijerarhijski poredanih kategorija koje određuju emocije u stručnim tekstovima. U ovom radu referirat će se samo na one elemente koji su usko vezani za funkcionalnu komparativnu analizu metafora i frazeoloških izraza u odabranim stručnim područjima.

⁴ O kategorizaciji stručnojezičnih frazeoloških jedinica vidjeti Bukovčan 2007, 57–62.

⁵ Engleski: *figurative language*.

Bicchieri (1998: 104) smatra da „*metaphors play an essential role even in mature fields, in the development of new theories as well as in the extension of old ones*”. Drugim riječima, znanstvenici razvijaju svoje teorije koristeći (svjesno ili nesvjesno) kreativnu snagu metafora. Ovaj uvodni teorijski okvir prikladno zaokružuju razmatranja Fink-Arsovski (2002: 37), koja u uvodu u konceptualnu analizu poredbenih frazema iz općeg jezika naglašava važnost metaforičkih procesa, zastupa tezu da većina frazema „izvire iz različitih oblika metafora”, a za metaforički koncept tvrdi da „zahvaća širok raspon pojmova koji se tradicionalno nazivaju *metaforama, metaforičkim ekstenzijama, frazemima, poslovicama*⁶ itd.”. U taj se okvir mogu smjestiti i frazemi i metafore u jezicima struke jer imaju zajednički nazivnik bez obzira kako ga imenovali: „drugo”, „metaforičko”, „frazeološko” ili „preneseno” značenje.

1.1. Elementi emocionalnog i kulturalna istaknutost u jeziku struke

Elementi emocionalnog i kulturalna determiniranost u jeziku struke mogu se protumačiti kao još jedna kategorija dodane vrijednosti (pored u lingvističkoj literaturi već poznate konceptualne dodane vrijednosti – *conceptual added value*). Široko shvaćena emocionalna dimenzija u jeziku struke kako je opisuje Baumann (2003) neodvojiva je od njegove vezanosti za određenu kulturu. Uključivanje elemenata kulture u novija stručnojezična izučavanja neposredno vodi do frazeologije i metaforike koje su kao lingvističke teme sve donedavno gotovo isključivo bile u domeni općeg jezika. Razvojem kognitivne lingvistike dolazi do značajnih promjena u pristupu proučavanju frazema i metafora općeg jezika, što je devedesetih godina prošloga stoljeća rezultiralo povećanim interesom za takve jezične pojave i u jezicima struke. Na ovom mjestu nije moguće dati detaljan povijesni pregled razvoja ove grane frazeologije i metaforologije, ali treba spomenuti da u frazeološkom priručniku iz 2007. godine, koji nosi naslov „*Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Phraseology: An international Handbook of Contemporary Research, Volume 1*”, poglavlje XI – „*Fachphraseologie/Set phrases in technical language*” – sadrži tri rasprave na tu temu (Rosemarie Gläser, *Fachphraseologie*; Anne Lise Kjaer, *Phrasems in legal texts*; Gertrud Greciano, *Phraseme in medizinischen Texten*). Teze postavljene u spomenutim radovima korisna su orijentacija u labirintu koji se zove stručnojezična frazeologija i metaforika. Treba, međutim, istaknuti da je u početnim razmatranjima naglasak bio na specifičnoj uporabi frazema i metafora u stručnim tekstovima u odnosu na njihovu funkciju u tekstovima iz općeg jezika, dok u posljednje vrijeme u istraživanjima prevladavaju kognitivni, sociolingvistički i kulturalno-komunikacijski aspekti koji omogućavaju preciznije određenje uloge i funkcije stručnojezične frazeologije i metaforike s jedne strane, odnosno specifičnosti takve uporabe u pojedinim strukama i disciplinama s druge strane. To je načelo odredilo način odabira korpusa i njegovu obradu.

⁶ Kurziv u originalu.

2.2. Odabir korpusa i njegova obrada

Razvojem korpusne lingvistike 80-ih godina prošloga stoljeća mijenjaju se metode prikupljanja i sastavljanja liste frazema i metafora prema zadanim kriterijima korištenjem mogućnosti koje nudi informatička tehnologija. Te su mogućnosti i u općem jeziku i u jeziku struke⁷ višestruko ograničene, tako da temeljna zadaća ostaje i dalje pronalaženje prikladne metode za njihovo automatsko prepoznavanje u tekstu odnosno izlučivanje iz bazičnoga korpusa. Primjenom metoda računalne lingvistike moguće je ipak (posebno za analitičke jezike kao što je engleski) ustanoviti pojedine leksičke i/ili gramatičke odrednice za automatsko pretraživanje kako bi se prikupile količine jezičnog materijala relevantne za opis i utvrđivanje univerzalnih značajki s jedne strane i posebnosti stručnojezične frazeologije i metaforike s druge strane. S obzirom da je temeljna zadaća u ovom radu otkriti, usporediti i opisati metaforičke i frazeološke izraze u različitim izvorima u nekoliko disciplina kako bi se potvrdila ili opovrgla teza o njihovoj sveprisutnosti u jezicima struke, nije bilo moguće postaviti jedinstvene kriterije odabira (što je, naposljetku, i dalje jedan od prijevora u frazeološkim teorijama), nego su to bili situacijski kontekst, komunikacijska funkcija, diskursna razina odnosno žanr i kategorijalna zastupljenost određenog frazema ili metaforičkog izraza u korpusu radi međujezične i međukulturalne usporedbe. Ovakav višedimenzionalni pristup zahtijeva ručnu obradu pisanih i usmenih izvora manjeg opsega, a relevantnost tako prikupljene frazeološke i metaforičke građe velikim dijelom ovisi o istraživaču odnosno o njegovoj „*informed intuition*” (Deignan, 2005: 93). Na taj je način moguće provesti istraživanja usmjerena na pojedinačne, sasvim konkretne ciljeve, a jedan od njih je primjerice utvrđivanje komunikacijsko-kognitivnih mehanizama prijenosa informacije u jeziku struke putem frazeološke ili metaforičke poruke s težištem na jednom do sada podzastupljenom segmentu, a to su metafore i frazemi koji imaju obilježja naziva ili su potencijalni termini */term candidates/*.

2.3. Frazeologija i terminologija

S terminološkog gledišta metafore i frazemi su kognitivni instrumenti čije poznavanje i pravilna uporaba unutar jedne stručne skupine osigurava jednoznačnu i nedvosmislenu komunikaciju. Oni u jezicima struke funkcioniraju na jednak način kao i nemetaforički nazivi, tj. jezična su reprezentacija pojma u njegovom opsegu i sadržaju. U uvodu istaknuti multidisciplinarni fokus i naglasak na društvenom kontekstu i komunikacijskom aspektu jezika struke neposredno utječu i na komparativna terminološka istraživanja. I kao što nije moguće strogo odvojiti frazeme i metafore općeg jezika od

⁷ (Bez obzira na već razvijene metode o kojima na ovom mjestu nije moguće potanko govoriti.) Poznata je metoda identifikacije frazema putem kodiranja uz sintaktičku i semantičku analizu. Preporučena literatura: Heid, Ulrich (1998 i 1999), L’Homme, Marie-Claude (2000 i 2002), Deignan, Alice (2005). Na području metodologije obrade metaforičkih modela iz korpusa treba spomenuti najnovije dostignuća kognitivne lingvistike u suradnji s neuroznanosti u sklopu projekta Međunarodnog instituta računalnih znanosti Sveučilišta Berkeley (*International Computer Science Institute – ICSI*) pod naslovom *MetaNet: A Multilingual Metaphor Repository*. O tome više: <https://www.icsi.berkeley.edu/icsi/gazette/2012/05/metanet-project>.

onih u pojedinim jezicima struke, tako je i granica između različitih kategorija naziva često neodređena, posebno kada je izraz markiran i ima konotativno značenje⁸. Metaforički i frazeološki termini kao jedinice znanja imaju posebna konceptualna značenja za stručnjake u određenom području, ali i za laike, naročito kada su dio terminološkog inventara disciplina usko povezanih sa životom pojedinca ili zajednice kao što su to npr. medicina, ekonomija ili pravo⁹.

Zahvaljujući Lakoffu i Johnsonu (1980, 1993) metafora se više ne smatra samo lingvističkim nego i kognitivnim fenomenom, što je posljednjih desetljeća čini sve zanimljivijim predmetom stručnojezičnih izučavanja. Za terminološki pogled na stručnojezičnu metaforiku također vrijede teorijske postavke TCM o metafori kao jezičnom alatu za prikazivanje apstraktnih koncepata. Šarić (2014), razmatrajući metafore u diskursu, upozorava na činjenicu da su konceptualne metafore i metaforički izrazi posebne kategorije u smislu da konceptualne metafore povezuju konceptualna područja, a „metaforički izrazi ‘stvaraju mostove’ između izvorne i ciljne domene tih konceptualnih područja” (Šarić, 2014: 183). Odabir izvorne domene može biti motiviran različitim jezičnim i izvanjezičnim faktorima među kojima posebnu ulogu ima utjecaj jedne kulture na drugu (*cross-cultural mapping*), ali i „posuđivanje” i „preslikavanje” unutar i između nekoliko disciplina što treba potvrditi i provedena analiza.

S obzirom na to da je cilj ovog rada potvrditi početnu tezu o frazeološičnosti i metaforičnosti jezika struke kao univerzalne značajke bez obzira na znanstveno ili stručno područje, jezik, kulturu i društvo, odabir jezičnoga materijala za analizu ne podliježe strogim korpusno-lingvističkim kriterijima, nego se prije svega temelji na njegovoj komunikacijsko-kognitivnoj relevantnosti. Tako će, primjerice, *Schattenwirtschaft* na njemačkom govornom području imenovati istu izvanjezičnu stvarnost kao *black economy* na engleskom odnosno „siva ekonomija” na hrvatskom.

Složenost problematike te raširenost i isprepletenost metaforičkih koncepata u jeziku struke ilustrira Richardtova (2003: 289, 290) u dvjema tablicama konceptualnih metafora analizirajući primjere iz ekonomskih časopisa („*economic journalism*”). Richardtova (2003) za 6 izvornih domena detektira 8 konceptualnih metafora kroz 15 predodžbenih shema.

⁸ Dvojbu je već početkom devedesetih godina prošloga stoljeća pokušao riješiti Hoffmann (1984: 126) uvođenjem metanaziva „termini”, „polutermini” i „stručni žargonizmi”. U novijoj literaturi žargonizmi koje upotrebljavaju stručnjaci u međusobnoj (prvenstveno usmenoj) komunikaciji smatraju se ekspresivnim dubletama termina (usp. Dunaev, 2011: 21). Kao ilustrativni primjer može poslužiti njemački termin za otpis dugova. Standardni je naziv „*der Schuldenerlass*”, a njegova ekspresivna dubleta glasi „*der Schuldenschnitt*”.

⁹ Odabir ovih triju disciplina, iako utemeljen na „informiranoj intuiciji” kako je naziva Deignanova, neposredno je motiviran knjigom ironičnog naslova „*Some Choice: Law, Medicine and the Market*” Georgea J. Annasa iz 1998. godine. Autor aludira na disfunkcionalnost i etičku neprihvatljivost mnogih odluka koje donosi i provodi medicina pod utjecajem krupnog kapitala i profita, a sve se događa sa zakonskim pokrićem. Ironičan naslov „*some choice*” sugerira da su mogućnosti izbora male, odnosno da ih zapravo i nema. U mnogim aspektima knjiga je i danas vrlo aktualna.

Jedna od izvornih domena za opisivanje stanja u ekonomiji je medicina (EKONOMIJA JE PACIJENT kojeg treba liječiti), što je vidljivo iz sljedećih primjera: „Ne očekuje se skori oporavak tržišta”; „Potrebne su hitne reforme za oživljavanje gospodarstva”; „Gospodarske aktivnosti su zamrle.”; „Gospodarstvu je potrebna financijska injekcija”. Svrha je korištenja metafora iz jedne discipline za prikaz pojava, stanja ili procesa u drugoj disciplini pobuditi pažnju i na taj način potaknuti na dodatni kognitivni napor koji je potreban za ispravno razumijevanje i tumačenje metafore u ciljnoj disciplini (u ovom slučaju ekonomiji). U današnjem globaliziranom društvu nije moguće slijediti dinamiku nastajanja različitih kategorija metaforičkih i frazeoloških izraza u jezicima struke, ali je svakako nužno utvrditi osnovne koncepte kao i razlike u konceptima nepoznavanje i nerazumijevanje kojih može predstavljati ozbiljan problem u stručnoj komunikaciji, što potvrđuju sljedeći izdvojeni primjeri: *orphan drugs* – *lijekovi za siročad; *orphan works* – *djela siročadi. Ovi primjeri pripadaju kategoriji metaforičkih termina, što je u ciljnom jeziku i sustavu (u ovom slučaju hrvatskom) potpuno zanemareno. Naziv *orphan drugs* označuje skupe lijekove za rijetke bolesti proizvodnja kojih je skupa i za nju se dobivaju poticaji, a naziv pripada EU-vokabularu. *Orphan works* su autorska djela zaštićena autorskim pravima, ali se nositelje prava ne može pronaći ni kontaktirati iz bilo kojeg razloga. U tom slučaju propisi EU predviđaju pod određenim okolnostima ograničenu mogućnost korištenja tih djela bez posebnog odobrenja autora ili neke druge institucije. U oba primjera riječ je o terminološkim metaforičkim neologizmima koji u ciljnoj kulturi stručnoj javnosti još nisu poznati. Za ispravno tumačenje njihova značenja potrebno je imati odgovarajuća pozadinska znanja.

Temelj je razumijevanja figurativnoga stručnog vokabulara i njegova ispravnog tumačenja nekoliko međusobno povezanih elemenata koji određuju pojedinca u njegovoj društvenoj i profesionalnoj ulozi. Među njima se izdvajaju dva elementa koji se međusobno isključuju – kulturalna istaknutost i kulturalna neutralnost. Pripadnost određenoj kulturi i jeziku djeluje u određenim komunikacijskim situacijama kao ograničavajući faktor, ali se jednako tako detektiraju i kulturalno neutralni stručni izrazi porijeklo kojih može biti različito i zahtijeva dodatno etimološko tumačenje. Analizom su u pregledu obuhvaćena oba spomenuta faktora kada se pojavljuju kao razlikovno obilježje i na taj način neposredno utječu na preciznost stručne komunikacije i prijenos informacije.

3. Analiza i diskusija

Korpus iz kojeg su mehaničkim postupkom izdvojene metafore i frazemi sastoji se od tri dijela (registra) od kojih svaki predstavlja jednu disciplinu – medicinu, ekonomiju i pravo. Za područje medicine i ekonomije korišteni su znanstveni i znanstvenopopularni članci te stručni rječnici prema popisu izvora na kraju rada, a za područje prava korištene su najvećim dijelom metafore i frazeološki izrazi prethodno obrađeni u nekoliko ranijih autoričnih radova¹⁰. Za potrebe ovog rada uspoređuju se izdvojeni

¹⁰ V. Bukovčan, 2003, 2005, 2007a, 2007b, 2009, 2013a, 2013b, 2015.

metaforički i frazeološki izrazi i njihove refleksije u drugoj kulturi i/ili jeziku polazeći od teze da kultura i kulturno nasljeđe utječu na način razmišljanja i ponašanje stručnjaka u međusobnoj komunikaciji ili u interakciji s laicima. Analiza obuhvaća i stručnojezične žargonizme prikupljene od stručnjaka putem dvaju nestrukturiranih intervjua. U iznimnim slučajevima za oprimjeravanje se kao izvor koriste mediji i to u vidu citata u samom radu. Tako postavljeni okvir za kvalitativnu funkcionalno-komparativnu analizu uključuje i dio frazeologije i metaforike općega jezika kao izvorišta za metaforička preslikavanja radi boljeg razumijevanja i ispravnog tumačenja metaforičkih koncepata u jezicima struke.

3.2. Medicina

Liječnici se bore za njegov život.

Kako jezik medicine karakteriziraju apstraktnost i ljudske emocije, metafore i frazemi njegov su sastavni dio i kao takvi tema su velikog broja znanstvenih radova lingvisti, ali i medicinskih stručnjaka i znanstvenika. S gledišta konceptualne metafore MEDICINA JE BORBA, a BOLEST JE NEPRIJATELJ koji napada pa tako doživljavamo bubrežni napad, srčani napad, napad astme, straha i sl. Bolest (tj. neprijatelj) nas napada kada je naš obrambeni sustav oslabljen. SRCE JE STROJ koji ima različite dijelove kao što su klijetke, zalisci, ovojnica, a ako dođe do zastoja u njegovom radu („zatajenje srca”), moramo ga popraviti: ugraditi prijemnicu, zamijeniti neke „dijelove” ili čak čitav stroj (transplantacija srca). Među temama koje se bave metaforičkim konceptima u medicini prevladava bol kao ciljna domena i analiza kategorija izvornih domena kojima se bol izražava. BOL JE PROTIVNIK kojeg treba ubiti, na neki drugi način eliminirati ili ga barem oslabiti. U kulturama engleskoga govornog područja za to su prikladno „oružje” *pain killers* koji u njemačkom nemaju metaforički ekvivalent („*Schmerzmittel*”) dok se u hrvatskom pronalazi opis („sredstva protiv bolova”) ili engleska posuđenica na razgovornoj razini („*pain killers*”). Zanimljivo je napomenuti da engleski izraz *pain killing* u funkciji atributa ima dva metaforička ekvivalenta u njemačkom jeziku: *schmerzbetäubend* i *schmerzstillend*. U prvom slučaju protivnika se omamljuje, a u drugom slučaju oslabljuje se njegova snaga.

Prema jednom britanskom istraživanju iz 2002. godine postoji značajna razlika u uporabi metafora za bol između pacijenata i doktora, pa tako pacijenti opisuju bol kao *dull* (njem. *dumpfer Schmerz*; hrv. tupa bol), *stabbing* (njem. *stechender Schmerz*; hrv. probadajuća bol), *sharp* (njem. *scharfer Schmerz*; hrv. oštra bol), a metafora koju podjednako često upotrebljavaju i pacijenti i liječnici u međusobnoj komunikaciji je *severe pain* (njem. *heftiger Schmerz*; hrv. snažna bol). Autorici nije poznato postoje li slična istraživanja za hrvatsko govorno područje¹¹.

¹¹ Za njemački vidjeti Fabian Overlach (2008). *Sprache des Schmerzes – Sprechen über Schmerzen. Eine grammatisch-semantische und gesprächsanalytische Untersuchung von Schmerzausdrücken im Deutschen*. Berlin: Walter de Gruyter.

Propitujući načine na koje metafore u medicini funkcioniraju, Babel (2012: 136) ističe narav metafore da istodobno naglasi i zasjeni neke aspekte pojma koji imenuje i predlaže da se metaforama u medicini pristupi „kroz prizmu *pluralizma metafora*”¹², što bi trebalo značiti fleksibilan odnos prema uvriježenim metaforama i otvorenost prema novima kao odraz našeg iskustva i različitih izvanjskih okolnosti koje utječu na naše poimanje stvarnosti.

Publicistica i spisateljica Susan Sontag u svojoj knjizi *Illness as metaphor* iz 1978. godine te proširenim izdanjima iz 1989., 1991., 2001. i 2013. godine pod naslovom *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors* tvrdi da metafore za bolest imaju negativan psihološki utjecaj na pacijenta, da bolest nije metafora te da je prihvatljivije za bolesnu osobu ako se liječnik ne služi metaforama kada opisuje bolest jer uporaba metafora mistificira stanje, pobuđuje maštu bolesnika navodeći ga na negativne misli i zapravo povećava njegovu patnju.

Suprotno mišljenju Susan Sontag o metafori u medicini kao nepoželjnom komunikacijskom sredstvu, prevladavajući je stav da liječnici u usmenoj komunikaciji s pacijentima upotrebljavaju metafore kako bi im na slikoviti način objasnili njihovu bolest i metode liječenja. Pritom često pribjegavaju metaforičkim umanjenicama funkcija kojih je izbjegavanje nepoželjnih negativnih reakcija pacijenata prikrivanjem „prave istine” ili nekih činjenica kao bi ih se motiviralo na borbu protiv bolesti. Pacijenti (pod)svjesno prihvaćaju poruku koju im metaforom šalje liječnik kad im npr. kaže: „Prognoza je dobra.” U tom se pogledu komunikacijske strategije liječnika u načelu ne razlikuju među kulturama, dok su značajne kulturološke razlike vidljive u izvornim domenama odnosno metaforičkim preslikavanjima za temeljne medicinske pojmove. U interakciji tada dolazi do komunikacijskih smetnji koje mogu rezultirati pogrešnom ili suviše emocionalnom reakcijom pacijenta s posljedicama za njegovo zdravlje i tijek liječenja. U opisanoj je situaciji otegotna okolnost ako liječnik dolazi iz strane kulture u kojoj se zdravlje i bolest konceptualiziraju na drugačiji način, o čemu pišu dva liječnika kliničke medicine iz afričkih zemalja (Masukume i Zumla, 2012; Masukume, 2015). Oni navode da je tijekom prošloga stoljeća u medicinski vokabular „ušlo” preko 450 metafora koje su i dalje u širokoj uporabi, a izvorište im je u najbližem čovjekovu okruženju: voće, povrće, mliječni proizvodi, pića, pribor za jelo, flora i fauna i sl. Od voća se u više medicinskih grana kao izvorna domena pojavljuje grožđe (*grape*) i njegove pridjevske izvedenice, kao npr. *grape soup* – policistični jajnici odnosno grozdaste nakupine na jajnicima; *Carswell's grapes* – tuberkulozne nakupine u plućima; *grape endings* – završeci neurona (Masukume i Zumla, 2012: 55). Uporaba metafora čije izvorne domene u drugoj kulturi nisu poznate dovodi do poteškoća i u prijenosu stručnih znanja. Kao primjer Masukume i Zumla navode udžbenike britanskih autora kojima se sve češće koriste studenti medicine u afričkim zemljama. Naime, analogije kojima se služe britanski autori udžbenika da bi metaforički opisali neku pojavu (bolest ili stanje) u medicini zbunjujuće su i nerazumljive afričkim studentima jer oni dolaze iz drugačijeg podneblja i potpuno različitih kultura, a veliki broj njih nije nikad bio

¹² Kurziv u originalu.

u doticaju s britanskom kulturom. Masukume i Zumla (2012) međutim ističu i važnu pozitivnu ulogu stručnojezičnih metafora o čemu se do sada premalo govorilo. Oni smatraju da će metafore u medicini¹³ i nadalje biti pomoć u učenju i zapamćivanju studentima, medicinskom osoblju i liječnicima, te da standardni medicinski udžbenici općenito sadrže brojne metafore.

Kulturalno neutralne konceptualne metafore u medicini često imaju izvornu domenu u području ekonomije (usp. Babel, 2012: 130), a jedna od karakterističnih je ZDRAVLJE JE KAPITAL, pa se tako „isplati ulagati u zdravlje”, „zdravlje ima svoju cijenu”, „zdravstvene rizike treba prepoznati”, „ne smijemo štedjeti na vlastitom zdravlju”, „*smoking is a health hazard*”, „rizično ponašanje dovodi do gubitka zdravlja”, „bavljenje sportom dobitak je za zdravlje”, „*Gesundheitsrisiken sind zu vermeiden*”. Konceptualizacija zdravlja kao kapitala uvod je u analizu metaforičkih preslikavanja u području ekonomije.

3.3. Ekonomija

Ein Geier kommt selten allein.

Uz medicinu, stručni diskurs u ekonomiji obiluje metaforama i frazemima često motiviranim univerzalnim ljudskim iskustvom ili vjerovanjima, odnosno karakterizira ih antropologijsko značenje. Pritom treba naglasiti da su upravo ekonomisti relativno rano uočili i proučavali metaforičnost ekonomskoga diskursa, pa tako McCloskey u svom članku iz 1983. godine pod naslovom *The Rhetoric of Economics* zastupa tezu da je ekonomija po svojoj naravi metaforična, da su metafore u ekonomiji empirijska realnost i da ih treba uzimati ozbiljno. Metafore u ekonomiji možemo bolje razumjeti ako na metafore općenito gledamo očima J. J. Younga (2001: 607):

Metaphors focus our attention upon particular aspects of a thing that we might otherwise overlook and, in doing so, they also deflect our attention from other aspects so that they help us construct our perception of reality. In directing and deflecting our attention, metaphors help us construct our perceptions of reality in particular ways, guide our actions, and are used to frame issues as problems [...]

Naglašava se dvostruka uloga metafora – s jedne strane usmjeravaju našu pažnju na određene aspekte referenta koji bi možda ostali nezamijećeni, ali je istodobno mogu i odvratiti od nekog drugog aspekta i na taj način utjecati na naše mišljenje i/ili postupanje.

Nerijetko se u ekonomskom diskursu pronalaze višestruke metafore, npr. „neprijateljsko preuzimanje tvrtke” je „gorka pilula”, a zemlja s niskim porezima je u hrvatskom najčešće porezna oaza, dok je to u engleskom najčešće porezni zaklon (*tax haven*), ali i *offshore jurisdiction* i *secrecy jurisdiction*. Brojni ekonomski fenomeni i procesi su zbog svoje apstraktnosti i netransparentnosti omiljena ciljna domena za metaforička preslikavanja (usp. Richardt 2003: 261).

¹³ Ta se tvrdnja *mutatis mutandis* može odnositi i na svaku drugu disciplinu ili struku.

Izraz iz podnaslova detektira se u kulturama njemačkoga govornog područja dok se u drugim zapadnim kulturama pronalaze funkcionalni metaforički ekvivalenti (*Misfortunes seldom come alone.*) da bi naposljetku remetaforizacijom ušli u stručno-jezični inventar i tamo doživjeli različita proširenja. U hrvatskoj tradiciji umjesto lešinara (njem. *Geier*) personificira se zlo: „Nijedno zlo ne dolazi samo”.¹⁴ Zoonim „lešinar”, u prenesenom značenju osobe koja čeka tuđu nevolju da se njome okoristi, u hrvatskom se upotrebljava u općem jeziku, dok se u stručnom vokabularu javlja kao atribut u kolokvijalnom nazivu „lešinarski fondovi”. Metafora o špekulativnim fondovima kao lešinarima koji vrebaju, napadaju, kruže ili čekaju da neka tvrtka zapadne u financijske poteškoće preuzeta je u ekonomski vokabular iz njemačkog kao izvornog preko engleskog kao jezika posrednika u većinu drugih europskih jezika i izrazito je raširena. Čestom aktivacijom neke predodžbene sheme ona postaje ključni element koncepta, a sama metafora prelazi iz svoje početne, kreativne faze u kategoriju konvencionalne metafore koja se, kad je u riječ o ekonomskoj metafori, brzo širi i usvaja na globalnoj razini¹⁵. U tom kontekstu posebnu pozornost treba posvetiti zoonimnim metaforama u ekonomskom diskursu koje do sada nisu bile u fokusu znanstvenog istraživanja. Iznimku čini nekoliko radova od kojih se izdvajaju tri novijeg datuma – Loewenstein i O’Donoghue (2005), Crosthwaite (2013) i Bayaz (2014). Opisani primjer lešinara i lešinarskih fondova potvrđuje rašireni negativan stav o ekonomskim akterima u novim gospodarskim granama, kao što su npr. financijsko tržište i burza, kojima se u metaforičkim preslikavanjima sve više pripisuju pojedine istaknute karakteristike životinja ili, kako kažu Loewenstein i O’Donoghue (2005), *animal spirits*. Iz engleskog kao globalnog jezika te se metafore preuzimaju u druge jezike i u njima funkcioniraju kao termini ili njihove ekspresivne dublete (v. podrubnu bilješku 8).

Analiza je pokazala da je za zoonimne metafore karakteristično alterniranje odnosno dvosmjerno metaforičko preslikavanje čovjek↔životinja o čemu pišu Brdar i dr. (2005). Predodžbene sheme iz životinjskog svijeta (*animalistic imagery*) projiciraju se na pojedince ili skupine u ekonomskom okruženju pri čemu se u pravilu prenosi najistaknutiji element ponašanja ili izgleda (npr. agresivnost ili veličina). Raspravu o zoonimnim metaforama u ekonomiji valja staviti u kontekst samog metaforičkog naziva za oblik kapitalizma kakav danas funkcionira na globalnoj razini gdje „velike ribe jedu male ribe”. U Hrvatskoj je kapitalizam „divlji” prema njemačkom *Wildwuchskapitalismus*, ali se u zapadnim kulturama najčešće konceptualizira kao grabežljivac: njem. *Raubtierkapitalismus*, engl. *predatory capitalism*, tal. *un capitalismo predatore*. Na engleskome se govornom području pronalazi izrazito ekspresivna varijanta zoonimne metafore za današnji oblik kapitalizma koja je predmet brojnih društveno-političkih polemika: *dog-eat-dog capitalism*. Javljaju se razmišljanja da je analogija sa psima koji se međusobno proždiru pogrešna jer ne odgovara

¹⁴ Radi preglednosti treba spomenuti da se i u kulturama njemačkoga govornog područja detektira identičan koncept („*Ein Übel kommt selten allein.*”) kao pozadinska kulturološka slika i posredno je preuzet u stručnoj domeni.

¹⁵ Odgovor na pitanje zašto je tome tako, može dati jedna obuhvatna socio-ekonomska studija.

iskustvenom doživljaju svijeta¹⁶. Možda upravo u toj činjenici leži objašnjenje zašto ova predodžbena shema nije preuzeta u druge kulture i jezike¹⁷.

A *dog-eat-dog capitalism* tipičan je primjer kulturalno obilježene metafore kao što je to i metafora „truli kapitalizam” (u Hrvatskoj revitalizirana iz doba socijalizma), premda se njihove metaforičke inačice iznimno pronalaze i u drugim jezicima. Engleski prijevod metafore truli kapitalizam („*rotten capitalism*”) pojavljuje se gotovo isključivo u citatima iz jezika bivših socijalističkih i komunističkih država, gdje se upotrebljavao s izrazito negativnim konotacijama i u načelu je bio vremenski i prostorno ograničen, dok postojanje njemačkog prijevodnog ekvivalenta nije potvrđeno. S druge strane potpuno izostaje hrvatski ekvivalent za engleski metaforički izraz *dog-eat-dog capitalism*, a u njemačkome se pronalazi promijenjena metaforička slika: *Ellbogen-Kapitalismus* („laktaški kapitalizam”) i također se ubraja u kategoriju kulturalno istaknutih metafora.

Ekonomija u tolikoj mjeri obiluje metaforičkim izrazima različitih kategorija da se često za jedan te isti ekonomski fenomen, teoriju ili politiku pronalazi i nekoliko metafora. Autori takvih metaforičkih naziva najčešće su pojedini ekonomski stručnjaci koji svoje teorije ili stavove objašnjavaju metaforičkim slikama, a sustručnjaci i/ili mediji ih onda preuzimaju i na taj način proširuju stručnojezični frazeološki vokabular neologizmima razumijevanje kojih zahtijeva opsežna pozadinska znanja. S tog stanovišta takvi se izrazi nakon usvajanja u široj stručnoj javnosti mogu smatrati metaforičkim terminima. Karakterističan primjer ove kategorije metaforičkih naziva je zoonimna metafora o konjima i vrapcima: *horse and sparrow economics*¹⁸ odnosno *horse-and-sparrow theory* koja ima i svoju noviju metaforičku istoznačnicu: *trickle down economy*. Kad je riječ o konjima i vrapcima, predodžbena shema je relativno jednostavna: ako konjima dajemo dovoljno zobi, nešto će padati i na tlo i tim će se hraniti vrapci. Pritom konji predstavljaju bogataše, dok su vrapci siromašni građani u kapitalističkom društvu. Ovo jednostavno tumačenje daje samo okvirnu predodžbu o tome što se pod *horse-and-sparrow* teorijom podrazumijeva. Na njemačkom govornom području pronalazi se prijevodni ekvivalent (*Pferde-Spatz-Theorie*), ali se mnogo češće, posebice u žurnalističkom diskursu, pronalazi njegova inačica koju možemo smatrati metaforičkim vulgarizmom odnosno terminološkom ekspresivnom dubletom s istaknutim vrijednosnim sudom: *Pferdeäpfeltheorie/Rossäpfeltheorie* („teorija konjske balege”). U načelu, zagovornici ove u posljednje vrijeme sve više kritizirane teorije smatraju da će gospodarski rast i blagostanje bogatih postepeno „prokapati” ili „procuriti” (engl. *trickle down*, njem. *durchsickern*) do nižih slojeva društva. Drugim riječima, financijske i druge pogodnosti koje države/vlade daju bogatima trebale bi imati pozitivan učinak i na sve ostale. Za razliku od njemačkoga

¹⁶ Naše znanje o svijetu govori nam upravo suprotno, pa tako na engleskom govornom području poznata poslovice glasi „*Dog does not eat dog*”, a njezina je hrvatska inačica „Vrana vrani očiju ne vadi”. Međutim, kako se mijenja svijet, tako se mijenjaju i naše predodžbe o njemu, ili kako slikovito poručuju Mieder i Litovkina (2006) u naslovu svoje knjige „*Old proverbs never die, they just diversify*”.

¹⁷ Dok se u engleskom bilježe proširenja i na druga područja: *a dog-eat-dog world; a dog-eat-dog business; a dog-eat-dog competition; a dog-eat-dog society; a dog-eat-dog mentality*.

¹⁸ Ova se metafora pripisuje ekonomistu Johnu Kennethu Galbraithu.

govornog područja, hrvatski izvori koji bi potvrdili prisutnost ovih dvaju metaforičkih termina u stručnoj literaturi su oskudni, a sami termini najčešće se citiraju u izvornom obliku. Iznimno se pronalaze grafematski markirani prijevodni ekvivalenti što govori o njihovoj neprihvaćenosti u ciljnom sustavu: „teorija kapaljke”, „teorija kapanja”, „ekonomija kapanja”.

Kao kulturalnu istaknutost (*salience*) među zoonimima u ekonomiji treba spomenuti njemački metaforički izraz *Heuschrecken* (skakavci) za određenu kategoriju investitora na financijskim tržištima¹⁹. Metaforička slika preuzeta je i na engleskom govornom području („*locusts/grasshoppers*”), ali se u pravilu javlja u literaturi koja tumači događanja na njemačkom financijskom tržištu, gdje može doživjeti i proširenja. Ova izvorno autorska, kreativna metafora brzo se uvriježila u žurnalističkom i političkom diskursu na njemačkom govornom području s tendencijom proširenja značenja na današnja financijska tržišta²⁰ općenito. Tako se pored *Heuschreckendebatte* pronalaze *Subventionsheuschrecken* („subvencijski skakavci”) i *Heuschreckenschwärme* (rojevi skakavaca), a s obzirom na aktualna stanja u globalnoj ekonomiji mogu se očekivati i daljnja metaforička proširenja.

Bayaz (2013) ironično komentira metaforu o investitorima kao skakavcima koji potpuno opustoše prostor na kojem se pojave navodeći da za njeno razumijevanje nisu potrebna posebna znanja iz zoologije. U gospodarsko-financijskom kontekstu, kad se govori o skakavcima, predodžbena slika su (najčešće anonimni) investitori koji uništavaju tvrtke kako bi u kratkom roku povećali svoju dobit na njihov račun.

U ekonomskom diskursu posebno mjesto imaju zoonimi koje bismo mogli nazvati **metaforičkim antonimima** odnosno antonimnim metaforama. Iako dolaze iz jedne kulture i odražavaju načine na koji ta kultura konceptualizira ekonomsku stvarnost, vrlo brzo preuzimaju se u drugim jezicima i kulturama kao metaforičke inačice i doživljavaju različita proširenja. Iz bazičnoga korpusa izdvojena su dva takva metaforička antonimna para, a njihovo etimološko i socio-ekonomsko tumačenje nalazimo u opsežnoj literaturi: *Hawks and Doves*²¹ (njem. *Falken und Tauben*) i *Bulls and Bears* (njem. *Bullen und Bären*). Ovi su metaforički antonimni parovi vrlo rašireni u ekonomskom diskursu. Kontekstualni primjeri uporabe (1), (2), (3), (4), (5) ukazuju na nekoliko važnih činjenica koje mogu biti polazište za dublju analizu i zasebno istraživanje metaforičke antonimije u jezicima struke.

¹⁹ Ova se metafora može smatrati kreativnim neologizmom, a skovao ju je 2005. godine bivši predsjednik njemačkog SPD-a. Ciljna domena su investitori-špekulanti (*Private Equity* i *Hedge Fonds*), koji preuzimaju tvrtke s vrlo malo ili bez vlastitog kapitala, opterete ih troškovima oko preuzimanja i restrukturiranja i zatim brzo i unosno prodaju.

²⁰ Specifično njemačka metafora za današnja financijska tržišta je također zoonim: *das ungezähmte Monster* (neukročena zvijer).

²¹ O porijeklu, značenju i složenosti ove metafore postoji opsežna popularno-znanstvena literatura. Izdvajaju se tri naslova: Robert Axelrod (1984). *The Evolution of Cooperation*; John Maynard Smith (1982). *Evolution of the Theory of Games* i Richard Dawkins (1976) *The selfish gene*.

(1) *The bulls and the bears*

When it comes to the wildlife of Wall Street, two animals should immediately come to mind: *bulls* and *bears*. With the bear standing in for a downward-trending **market** and the bull in for an upward-trending one, these two have stood in opposition to one another since the 18th century.

(2) *Seit Monaten herrscht im Gold ein Tauziehen zwischen Bullen und Bären.*
(finanzen.net)

(3) „Bikovi” i „medvjedi” destabilizirali tržište nafte

Tržište je podijeljeno na dva podjednako snažna tabora: „bikovi” smatraju da je nedavni pad cijena nafte neutemeljen, a „medvjedi” da su cijene previsoke s obzirom na potražnju. Kad „Bikovi” povuku cijene gore, „medvjedi” ih vrate. (banka.hr)

(4) *People who comment on monetary policy often use a convenient shorthand to refer to the different factions within the Federal Reserve and other central banks. There are the inflation hawks, who are more inclined to fight inflation through higher interest rates, and the inflation doves, who are less worried about inflation and more concerned about unemployment.* (<http://www.washingtonpost.com>)

(5) *Tauben und Falken: Zwei Philosophien von Geldpolitik*

[...] *Die Tauben plädieren für eine lockere Geldpolitik, um mit angemessen niedrigen Zinsen und – wie seit einigen Jahren – mit dem Ankauf von Staats- und Hypothekenanleihen Impulse für Wachstum und Arbeitsmarkt zu setzen. Falken gelten als Hardliner, die tendenziell für eine straffe Geldpolitik stehen.* (Tagesgeld-Vergleich.at)

Iz preglednog prikaza izdvojenih primjera u tri (*bulls and bears*) odnosno dva²² (*hawks and doves*) jezika može se zaključiti da na stvaranje metaforičkih antonima utječu prije svega izvanjezični faktori – logički, sociološko-psihološki, kulturalni, kognitivni i mnogi drugi. Riječ je o nekonvencionalnim opozicijama: asocijativni antonimni odnosi su nepredvidivi, dolazi do odstupanja u semantičkoj ravnoteži²³, a jedna od važnih karakteristika terminoloških metaforičkih antonima je njihova izrazito dinamična, fleksibilna i produktivna priroda. Tako se, primjerice, antonimni odnos bika (*bull*) i medvjeda (*bear*) zasniva na načinu na koji ove dvije životinje napadaju svoje protivnike. Bik podiže rogove u zrak, a medvjed svojom šapom svom snagom obara protivnika. U ekonomskom žargonu bik označava osobu koja kupuje robu ili vrijednosne papire jer očekuje rast cijena, a medvjed osobu koja prodaje robu ili vrijednosne papire jer očekuje

²² Antonimni par sokola i golubica (*hawks and doves*) za financijske stručnjake koji zagovaraju različite monetarne politike („sokolovi” se zalažu za nisku stopu inflacije, a „golubice” za nisku stopu nezaposlenosti) nije zabilježen u stručnoj literaturi na hrvatskom jeziku, a izvorna metafora pronalazi se rijetko i to samo u stručnim člancima koji se bave stranom (prvenstveno američkom) monetarnom politikom.

²³ premda se u ekonomskim metaforičkim antonimima detektiraju i simetrične strukture kao npr. *black market vs. white market, soft sell vs. hard sell, soft currency vs. hard currency*.

da će cijene padati. U metaforičkom proširenju koje označava kretanje na tržištu ovi se zoonimi javljaju također u antonimnom odnosu – *bull market vs. bear market*.

Analiza korpusa pokazala je da se u brojnim semantičkim proširenjima, od kojih većina nije preuzeta u druge kulture, *bear* na engleskom govornom području pojavljuje i kao atributna metafora: *bear hug, bear sale, bear trap, bear position, bear raid, bear run, bear squeeze, bear tack, bear transaction, bear operator, bear bond, bear account, bear campaign*.

Metaforičke antonimije u ekonomiji potvrđuju tezu o ciljanoj manipulaciji jezikom za posebne namjene. Ta se manipulacija kreće u rasponu od nacionalnih kulturalnih istaknutosti do jezične globalizacije, posebno u disciplinama kao što su ekonomija i financije uzrokujući smetnje u komunikaciji pa i društvene sukobe. Nesporazumi i konflikti uzrokovani jezičnom manipulacijom (s metaforama kao prikladnim instrumentom) česti su i u pravnom diskursu u kojem se posljednjih nekoliko desetljeća sve češće sukobljava nacionalno i nadnacionalno.

3.4. Pravo

My lawyer is a shark!

Pravna metafora tema je sve brojnijih rasprava među pravnim stručnjacima i istodobno predmet analiza jezikoslovaca – metaforologa i frazeologa, ali i terminologa i predmetnih stručnjaka koji se s bilo kojeg aspekta bave jezicima struke. Analogija iz podnaslova asocira na poznatu Plautovu usporedbu čovjeka i vuka²⁴, a temelji se na našim stereotipnim predodžbama integriranim u naš kognitivni i afektivni svijet. Ritchie (2006, 2013) se također koristi metaforom o odvjetnicima kao morskim psima da bi protumačio metaforičke kategorije koje smatra nusproduktom u postupku uspoređivanja, pri čemu se čestom usporedbom metaforičke kategorije stabiliziraju i tako nastaju uvriježene metafore (usp. Ritchie, 2013: 49). Morski pas primarno se konceptualizira kao grabežljivac, a njegove istaknute osobine (agresivnost, proždrljivost) motivacija su za sekundarnu konceptualizaciju beskrupulozne i nemilosrdne osobe kao morskog psa. Za korisnika odvjetničkih usluga ova metafora može značiti upozorenje na predstojeću opasnost. U pravnim kulturama engleskoga govornog područja u tom pogledu postoji stereotip i te se osobine, uz neke druge, kao što su nepoštenje i gramzljivost, prvenstveno pripisuju odvjetnicima²⁵. Metaforička slika odvjetnika kao morskog psa nije pronađena u njemačkom i hrvatskom korpusu, ali se u oba ova korpusa detektira zoonimna metafora odvjetnika kao lisca, dakle istaknuta osobina je lukavstvo (*Mein Anwalt ist ein Fuchs*. Moj odvjetnik je pravi lisac.) što u konkretnom slučaju ne mora značiti izražavanje negativnih vrijednosnih sudova, za razliku od njemačke kulturalno istaknute metafore *Winkeladvokat*²⁶. U hrvatskom je metaforička slika zamijenjena pogrdnicom nadriodvjetnik/piskaralo.

²⁴ Platonov čovjek je „*zoon politikon*“, a Aristotelov „društvena životinja“.

²⁵ Na engleskom govornom području pronalaze se i metaforičke bliskoznačnice u kategoriji terminoloških žargonizama: *attack lawyer/bulldog lawyer/hired gun lawyer/pit bull lawyer*.

²⁶ Metaforička je njemačka istoznačnica *zwielichtiger Anwalt* u značenju 'odvjetnik koji ima mutan karakter'.

U kulturama engleskoga govornog područja u kategoriji pravnih žargonizama izdvaja se metafora *Dutch courage* (američki: *liquid courage*) kao kreativni produkt višestruke metaforizacije za koju je potreban dodatan kognitivni napor. U njemačkom sustavu se javlja kao parafraza (*angetrunkener Mut* – hrabrost u pripitom stanju), dok se u hrvatskom može upotrijebiti u pravnom kontekstu u značenju *samoskrivljena nebrojivost* za koju istovrijednica na engleskom glasi *voluntary intoxication*. Bez obzira na još uvijek nerazjašnjenu etimologiju izvorne engleske metafore *Dutch courage* njezino značenje u općem jeziku je 'lažna hrabrost kao posljedica alkoholiziranosti'. Iz opisanog je primjera vidljivo da nam poznavanje izvanjezične stvarnosti pomaže u razumijevanju metaforičkih modela koji se temelje na univerzalnim ljudskim stanjima kao što je (lažni) osjećaj hrabrosti pod utjecajem alkohola i posljedicama takvog stanja.

Kada je riječ o pravnoj metafori, nepostojanje ekvivalenta, odnosno istovjetnog metaforičkog modela u ciljnom jeziku i sustavu može se smatrati prije pravilom nego izuzetkom (usp. Kjaer, 1995). Institucionalni i situacijski kontekst u velikoj mjeri određuju načine na koje se konkretna pravna stvarnost konceptualizira na temelju postojećih pravnih znanja, pravne tradicije, načina uređenja (nacionalne) države, pojedinačnih iskustava i/ili vjerovanja i sl. Tako, primjerice, za nazive specifične za njemački pravni sustav kao što su *Angriffsnotstand*, *Taschengeldparagraph*, *schwebende Unwirksamkeit* ili *Härtefall*²⁷ u drugim jezicima nema metaforičkih istovrijednica, a najčešće izostaju i kao natuknice u pravnim rječnicima i leksikonima, što posebno vrijedi za hrvatski jezik. Realizacije spomenutih njemačkih metafora u engleskom i hrvatskom jeziku u različitim izvorima i tumačenje njihova značenja nalaze se u preglednom prikazu u tablici 1.

Tablica 1. Nepodudarnost metaforičkih termina u različitim pravnim sustavima

Njemački	Engleski	Hrvatski	Tumačenje
Aggressivnotstand/ Angriffsnotstand/ aggressiver Notstand	1. aggressive state of emergency	/	Čl. 904 BGB (njem. građanskog zakonika) – Situacija u kojoj su ispunjene pretpostavke za uporabu tuđe stvari radi otklanjanja opasnosti, ali uz obaveznu naknadu štete za razliku od tzv. <i>defensiver Notstand</i> kada se ta šteta ne mora nadoknadi

²⁷ Za njemački su jezik karakteristične tzv. *Einwortmetaphern*, tj. složene imenice koje su u engleskom i hrvatskom polileksički izrazi.

Njemački	Engleski	Hrvatski	Tumačenje
Taschengeldparagraph	1. pocket money rule for minors 2. pocket money section	paragraf o džeparcu	Čl. 110 BGB (njem. građanskog zakonika) koji govori o tome da pravni posao (npr. kupovina neke robe) s malodobnom osobom pod određenim okolnostima može biti valjan (npr. roba je kupljena džeparcem koji malodobnoj osobi legalno pripada)
Härtefall/ Härteklause	hardship case/ case of hardship	Slučaj s krajnje nepovoljnim individualnim posljedicama administrativne mjere	Slučaj kod kojeg bi striktna primjena zakonske regulative uzrokovala socijalnu nepravdu
schwebende Unwirksamkeit	provisional invalidity	/	Privremena suspenzija pravnih učinaka do donošenja konačne odluke koja traži dodatno tumačenje

Iz tablice 1 je vidljivo da se na engleskom jeziku pronalaze u osnovi prijevodi izvornih njemačkih naziva sadržaj i opseg kojih ostaje nepoznat u ciljnom pravnom sustavu osim za dobre poznavatelje njemačkoga građanskog prava. U hrvatskom izostaju čak i prijevodni ekvivalenti²⁸, odnosno riječ je o tzv. terminološkim prazninama, što je posljedica nepostojanja istovjetnih pravnih instituta u hrvatskom pravu. Situacija se još više usložnjava kada se u izvornome sustavu javljaju metaforička proširenja osnovnog naziva kao npr. *unbillige Härte* za koji se u engleskom pronalazi nekoliko istovrijednica: *undue hardship/inequitable hardship/disproportionate burden* koje su u pravilu nerazumljive bez pravnog tumačenja i poznavanja konteksta u kojem se upotrebljavaju. *Härtefall* je atipično stvarno stanje koje značajno odstupa od predviđenih pravnih normi kod nekog pravnog slučaja i zbog toga zahtijeva posebno reguliranje. Riječ je o neodređenom, općenito formuliranom pravnom pojmu sadržaj i opseg kojeg se u pravnoj praksi mora precizirati. O tome što *Härtefall* jest u konkretnom slučaju odlučuje sud, dakle značenje nije precizirano u zakonu niti u nekom drugom pravnom aktu. Hrvatsko zakonodavstvo ni sudska praksa ne poznaju koncept koji se naziva *Härtefall*. Taj se koncept jednostavno može protumačiti kao situacija u kojoj sud zbog posebnih okolnosti slučaja može odstupiti od zakonskih odredbi ili rokova, tako da pravni učinak može nastupiti ranije ili djelomično drugačije od onoga kako i što je zakonom propisano, dok je *unbillige Härte* posebno težak slučaj kod kojeg bi striktna

²⁸ U jednom slučaju (*Härtefall*) pronalazi se kratak opis.

primjena zakona uzrokovala socijalnu nepravdu ili nanijela veliku štetu. Kao naziv javlja se u njemačkome građanskom, poreznom i kaznenom pravu.

4. Zaključak

Međujezična i međukulturalna analiza provedena na teorijskim osnovama kognitivne lingvistike potvrdila je tezu o sveprisutnosti metafora i frazeoloških izraza u nekoliko disciplina s fokusom na funkcijama metafora temeljenim na njihovim jezičnim, stručnim, konceptualnim i socio-kulturalnim zadatostima koje su sveukupno rezultirale podudarnostima ili odstupanjima u svim nabrojenim kategorijama. Tradicija i kultura (pravna, ekonomska, medicinska) utječu na način razmišljanja, poimanja i tumačenja referenata u izvanjezičnoj stvarnosti odraz kojih su metaforički koncepti kao univerzalna značajka jezika za posebne namjene sa specifičnostima za koje se utvrdilo da mogu uzrokovati smetnje u stručnojezičnoj komunikaciji. Brojnost metaforičkih modela, njihova kulturalna istaknutost, a posebno njihova dinamična priroda ostavljaju još mnoga pitanja iz okvira stručnojezične metaforike i frazeologije otvorenima, čemu treba posvetiti punu pozornost u daljnjim istraživanjima s posebnim osvrtom na komunikacijske i terminološke aspekte ovoga jezičnog fenomena.

Izvori

British Journal of General Practice (veljača 2002.)

British Medical Journal (sv. 291, 1985.)

Clinical Medicine (sv. 1, br. 1, 2012.)

EFZG Working Paper Series/EFZG Serija članaka u nastajanju (listopad 2014. – ožujak 2015.)

Financijska teorija i praksa (sv. 33, br. 4, 2009.)

Journal of Palliative Medicine (sv. 11, br. 6, 2008.)

Journal of Economic Issues (sv. 37, br. 2, 2003.)

Metaphors, Analogies & Stories in Chronic Pain, www.MASinChronicPain.com (posjet 7. rujna 2015.)

<http://www.bank.hr> (posjet 7. rujna 2015.)

Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu (sv. 65, br. 1, 2014.)

Zgombić, Hrvoje (2012) *Business Dictionary. English-Croatian*, 6. izdanje, Zgombić & Partneri – nakladništvo i informatika d. o. o., Zagreb.

Literatura

Babel, Krešimir (2012) „Metafore zdravlja i bolesti u medicinskoj praksi”, *Filozofska istraživanja* 125, svezak 1, 121–138.

- Baumann, Klaus-Dieter (2001) *Kenntnissysteme im Fachtext*, Hänssel-Hohenhausen, Egelsbach – Frankfurt/M. – München – New York.
- Baumann, Klaus-Dieter (2003) „A communicative-cognitive approach to emotion in LSP communication”, *Evidence-based LSP. Translation, Text and Terminology. Studies in Language and Communication*, ur. Khurshid Ahmad i Margaret Rogers, Bern – Berlin, 323–344.
- Baumann, Klaus-Dieter (2013) „The interdisciplinary concept of translational intertextuality, illustrated on the basis of LSP text networks”, *Synaps* 29, 7–17.
- Bayaz, Danyal (2014) „Heuschrecken” zwischen Rendite, Reportage und Regulierung. Die Bedeutung von Private Equity in Ökonomie und Öffentlichkeit, Springer Fachmedien. Wiesbaden.
- Bicchieri, Christina (1988) „Should a scientist abstain from metaphor?”, *The Consequences of Economic Rhetoric*, ur. A. Klamer, D. McCloskey i R. M. Solow, Cambridge, 100–114.
- Brdar, Mario, Marija Omazić, Gabrijele Buljan, Dubravka Vidaković (2005) „O smjeru metaforičkih preslikavanja”, *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, ur. Jagoda Granić, Zagreb – Split, 141–151.
- Bukovčan, Dragica (2007) „Pragmalingvistički pogled na stručnojezičnu frazeologiju”, *Slavenska frazeologija i pragmatika*, ur. Željka Fink Arsovski i Anita Hrnjak, Zagreb, 57–62.
- Crosthwaite, Paul (2013) „Animality and Ideology in Contemporary Economic Discourse: Taxonomizing Homo Economicus”, *Journal of Cultural Economy*, 6, 1, 94–109.
- Deignan, Alice (2005) *Metaphor and Corpus Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
- Deignan, Alice, Jeannette Littlemore, Elena Semino (2013) *Figurative Language, Genre and Register*, CUP, Cambridge.
- Dunaev, Antoly (2011) *Entwicklung eines zweisprachigen Fachwörterbuchs für EDV-Terminologie – Deutsch-Russisch*, Johannes Gutenberg-Universität, Mainz, Verlag für akademische Texte.
- Fink-Arsovski, Željka (2002) *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb.
- Hoffmann, Lothar (1984) *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*, Akademie-Verlag, Berlin.
- Kalverkämper, Hartwig, Klaus-Dieter Baumann (Hrsg.) (1996) *Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien*, Narr, Tübingen.
- Kjaer, Anne Lise (1995) „Vergleich von Unvergleichbarem. Zur kontrastiven Analyse unbestimmter Rechtsbegriffe”, *Von der Allgegenwart der Lexikologie. Kontrastive Lexikologie als Vorstufe zur zweisprachigen Lexikographie*, ur. H.-P. Kromann i A. L. Kjaer, Tübingen, 39–56.

- Lakoff, George, Mark Johnson (1980) *Metaphors we live by*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lakoff, George (1993) „The contemporary theory of metaphor”, *Metaphor and thought: Second edition*. ur. Andrew Ortony, Cambridge, 202–251.
- Loewenstein, George, Ted O’Donoghue (2005) „Animal spirits: affective and deliberative processes in economic behavior”, *Cornell University Center for Analytical Economics Working Paper no. 04-14 (revised version)*, <http://www.arts.cornell.edu/econ/edo1/will.pdf>, posjet 21. rujna 2015.
- Maasen, Sabine, Peter Weingart (1995) „Metaphors – Messengers of Meaning. A Contribution to an Evolutionary Sociology of Science”, *Science Communication*, 17, 9–31.
- Masukume, Gwinyai, Alimuddin Zumla (2012) „Analogies and metaphors in clinical medicine”, *Clinical Medicine*, 12, 1, 55–6.
- Masukume, Gwinyai (2015) „Food related medical terms”, <http://foodmedicaleponyms.blogspot.com>, posjet 12. travnja 2015.
- McCloskey, Donald N. (1983) „The Rhetoric of Economics”, *Journal of Economic Literature* 31, 436–461.
- Richardt, Susanne (2003) „Metaphor in expert und common-sense reasoning”, *Text, Context, Concepts*, ur. Cornelia Zelinsky-Wibbelt, Berlin, 243–298.
- Richardt, Susanne (2005) *Metaphor in Languages for Special Purposes. The Function of Conceptual Metaphor in Written Expert Language and Expert-lay Communication in the Domains of Economics, Medicine and Computing*, Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien.
- Ritchie, L. David (2003) „Categories and Similarities: A Note on Circularity”, *Metaphor and Symbol*, 18, 1, 49–53.
- Ritchie, L. David (2006) *Context and Connection in Metaphor*, Palgrave Macmillan Ltd. Basingstoke.
- Ritchie, L. David (2011) „‘Justice is blind’. A model for analyzing metaphor transformations and narratives in actual discourse”, *Metaphor and the Social World*, 1, 70–89.
- Ritchie, L. David (2013) *Metaphor*, CUP, Cambridge.
- Sontag, Susan (2013) *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors*, Penguin Books Ltd., London.
- Šarić, Ljiljana (2014) „Metafora, diskurs i društvo”, *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*, ur. Mateusz-Milan Stanojević, Zagreb, 171–204.
- Young, J. J. (2001) „Risk(ing) Metaphors”, *Critical Perspectives on Accounting*, 12, 607–625, <http://www.idealibrary.com>, posjet 26. kolovoza 2015.

SUMMARY

Dragica Bukovčan

A CONTRASTIVE ANALYSIS OF METAPHORS AND PHRASEMES IN LSP

The paper presents the results of a functional comparative analysis of selected LSP phrasemes and metaphors in English, German and Croatian. A qualitative small scale research was conducted with the purpose of exploring the variety of figurative language in three different disciplines (medicine, economy and law) across languages and cultures and the goal was to confirm the claimed universality and complexity of LSP phraseology in general. Our research has also revealed that the variety of metaphorical concepts and mappings are culturally embedded and influenced by traditional roots which might lead to miscommunication in professional environment and cause misunderstandings at all levels of technical communication. This phenomenon should be explored further in a large scale study focused on the particularities of LSP phraseology and metaphorology.

Key words: *metaphors and phrasemes in LSP; LSP communication; functional comparative analysis*